

Проект «Вдосконалення програм статевого виховання»
в Україні впроваджує Благодійний Фонд «Здоров'я жінки і планування сім'ї»
у партнерстві з експертним центром СЕНСОА (SENSOA, Бельгія)
за підтримки Фламандського уряду

Ставлення та погляди батьків щодо статевого виховання своїх дітей

**Аналітичний звіт
за результатами глибинних інтерв'ю з батьками дітей від 6 років**

Над звітом працювали:

Ірина Скорбун, координатор проекту «Вдосконалення програм статевого виховання учнівської молоді» в Україні, що впроваджується Благодійним Фондом «Здоров'я жінки і планування сім'ї» у партнерстві з експертним центром СЕНСОА (SENSOA, Бельгія).

Ольга Балакірєва, канд. соціол. наук, голова правління ГО «Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка».

Тетяна Бондар, канд. соціол. наук, директор ГО «Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка».

БФ «Здоров'я жінки і планування сім'ї» висловлює подяку за участь у роботі з підготовки звіту: Анастасії Канарьовій, Артему Скрипнику, Катерині Яковенко та Юлії Арабській (УІСД ім. О. Яременко).

У звіті представлено результати опитування батьків, які мають дітей від 6 років та старших, проведеного з метою виявити їхні погляди та ставлення щодо статевого виховання. Звіт узагальнює відповіді, надані в процесі глибинних інтерв'ю на запитання: чи вважають батьки рівень статевої культури своїх дітей достатнім, чи беруть вони участь у процесі виховання, які підходи та практики вони застосовують? Окрема увага приділена вивченню ставлення батьків до запровадження компоненту статевого виховання у шкільну програму. Наведені результати можуть зацікавити вчителів, соціальних педагогів, шкільних психологів, представників батьківських комітетів та інших фахівців, які працюють у царині превентивної освіти, розробляють і втілюють у життя освітні програми та заходи зі статевого виховання для дітей і батьків. Отримані дані також можна використати для розробки масштабніших досліджень із вивчення ролі та посилення участі батьків у статевого вихованні.

Розробку дослідницького інструментарію та підготовку аналітичного звіту спільно здійснили представники БФ «Здоров'я жінки і планування сім'ї» та ГО «Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка». Збір даних і первинний аналіз на основі отриманих глибинних інтерв'ю провела ГО «Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка».

**MET DE STEUN VAN
DE VLAAMSE OVERHEID**

Ця публікація стала можливою завдяки підтримці Фламандського уряду. Викладені погляди авторів не обов'язково відображають офіційну позицію Фламандського уряду. Фламандський уряд не несе відповідальності за зміст цієї публікації.

ЗМІСТ

Вступ	4
Загальні відомості про дослідження	7
Статеве виховання в сім'ї	9
Батьки про статеве виховання в школі та позашкільні заходи	22
Батьки про вплив засобів масової інформації на статеве виховання дітей	27
Поінформованість та обізнаність батьків щодо статевого виховання	28
Гіпотези, що підтвердилися результатами дослідження	30
Гіпотези, що не підтвердилися результатами дослідження	30
Гіпотези, що частково підтвердилися результатами дослідження	31
Висновки	32
Рекомендації	33

«Ми маємо зробити вибір: залишити дітей у пошуку власного шляху крізь туман неповної та спотвореної інформації, а часом відвертої експлуатації з боку медіа, Інтернету, однолітків та несумлінних дорослих, або відповісти на виклик і забезпечити чітке, інформативне, науково обґрунтоване ставе виховання, що ґрунтується на універсальних цінностях та повазі до прав людини»

*Мішель Сідібе
Виконавчий директор, ЮНЕЙДС*

ВСТУП

Ставлення та погляди щодо статевого виховання дітей і підлітків, які є основним предметом цього дослідження, завжди були й надалі залишаються досить суперечливими. Відкрите обговорення питань статевого розвитку та сексуальної поведінки, які тривалий час залишалися табу в нашій країні, сьогодні має як своїх прихильників, так і опонентів. Часто можна почути застереження: «Чи не зарано з ними про це говорити?», «Чи не заохочуємо ми підлітків до раннього початку статевого життя?», «Залиште це все батькам!» або «Чи потрібно їх ще чогось учити? Вони вже й так знають усе, що можна про це дізнатися».

Протягом 2010-2011 років в Україні проведено кілька масштабних досліджень, які досить детально вивчали особливості статевої культури та поведінкових практик у царині взаємин підлітків та молоді, а також рівень знань щодо шляхів передачі ВІЛ-інфекції та основних джерел отримання інформації з цих питань. Дані досліджень свідчать про загострення проблеми статевої культури учнівської молоді в Україні¹. Серед дітей 15—17 років (учнів шкіл, ПТНЗ, ВНЗ I-II та III-IV рівнів акредитації) 42% опитаних мають досвід статевих стосунків, 14% та 12% перший статевий досвід дістали у віці 15 та 16 років відповідно, 7% та 6% серед усіх опитаних дівчат зазначили, що були коли-небудь вагітними. Незважаючи на те, що загальна кількість абортів в Україні щороку зменшується, показники пологів та штучного переривання вагітності серед дівчат до 14 років не мають тенденції до зменшення.² Саме підлітки та молодь залишаються найуразливішою віковою групою до інфікування на ВІЛ та інші захворювання, що передаються статевим шляхом (ЗПСШ).³ Роль Інтернету та нових медіа, як джерела інформації для дітей та підлітків, а також їхня відверта сексуалізація сьогодні стрімко зростають, що так само вимагає відповідної реакції школи та батьків на ці нові виклики⁴.

¹ Стан та чинники здоров'я українських підлітків: моногр. / О.М. Балакірева, Т.В. Бондар, О.Р. Артюх та ін.; наук. Ред.: О.М. Балакірева. – К.: ЮНІСЕФ, Укр. ін-т соц. дослідж. ім. О. Яременка. – К.: «К.І.С.», 2011. – 172 с.

² За даними Центру медичної статистики МОЗ України.

³ Національний звіт з виконання рішень Декларації про відданість справі боротьби з ВІЛ/СНІДом. Україна. Звітний період – січень 2008 р. – грудень 2009 р., Київ – 2010.

⁴ За даними всеукраїнського соціологічного дослідження «Знання та ставлення українців до питання безпеки дітей в інтернеті», проведеного на замовлення компанії «Київстар» у 2009 р.

У відповідь на ці проблеми останніми роками зроблено значний поступ у запровадженні компоненту статевого виховання у шкільну загальнообов'язкову програму, вдосконалено стандарти базової середньої освіти, чимало профілактичних заходів проходять в рамках факультативних занять у вигляді тренінгів та інтерактивних занять. Відбувається поступова трансформація навчальних методів від надання теоретичних знань та інформації до формування життєвих умінь і навичок, що допомагають робити життєвий вибір, оцінювати ризики, коригувати поведінку, зберігати й поліпшувати здоров'я⁵. Особливої уваги питанням статевого виховання починають приділяти релігійні громади. Вони розробили та впроваджують спеціальні тематичні програми, спрямовані на дітей, починаючи з дошкільного віку. Церква також наголошує на посиленні ролі батьків у статевому вихованні молоді та необхідності подолання їхнього «самоусунення» від цієї делікатної виховної теми, а також пропонує відповідну підтримку батькам, щоб вони могли в кваліфікований спосіб надавати знання про статевість і статевий розвиток своїм дітям, починаючи з раннього дитинства⁶.

Результати досліджень указують, що не всі батьки приділяють цьому питанню належну увагу. Згідно з результатами опитування учнів професійно-технічних навчальних закладів - 43% опитаних ніколи не обговорюють із батьками питання статевої зрілості та 41% опитаних - інтимні стосунки між чоловіком і жінкою. Ці теми є дуже актуальними для молоді, й уникання їхнього обговорення означає, що майже третина учнів не дістає належних знань щодо цих питань від найближчого оточення – своєї родини⁷.

Запропоновані Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ) стандарти зі статевого виховання для країн Європи⁸ та рекомендації зі статевого виховання, що їх розробила ЮНЕСКО⁹, наголошують, що формування ціннісних орієнтирів та поведінки дитини чи підлітка відбувається під впливом багатьох, не завжди рівнозначних, чинників: у різні періоди розвитку провідну роль відіграють батьки та сімейне оточення, школа та вчителі, друзі та однолітки, медіа та Інтернет. Особливо важливим для засвоєння багатьох норм і ціннісних орієнтацій дитини та формування статевої культури є період раннього дитинства та дошкільного віку, адже в цьому віці батьки є головним, а інколи і єдиним джерелом інформації для дитини.

Водночас, ставлення батьків до проблеми статевого виховання їхніх дітей, а також практики, які вони застосовують для ознайомлення дітей із питаннями статевого розвитку та сексуальної поведінки, виявилися найменш дослідженими. Цим визначається актуальність проведеного Благодійним фондом «Здоров'я жінки та планування сім'ї» у співпраці з ГО «Український інститут соціальних досліджень ім. О. Яременка» опитування, що узагальнює відповіді батьків на запитання: чи вважають вони рівень статевої культури своїх дітей достатнім, чи беруть вони участь у процесі статевого виховання, які підходи вони при цьому застосовують? Окрема увага приділяється вивченню поінформованості та ставлення батьків до запровадження компоненту статевого виховання в шкільну програму.

У рамках проекту «Вдосконалення програм статевого виховання» отримані дані будуть використані для розробки інформаційних матеріалів, а також освітніх заходів для батьків, для підтримки та розвитку їхньої компетенції у спілкуванні з дітьми на вищезазначені теми.

Наведені результати можуть бути корисними для вчителів, соціальних педагогів, шкільних психологів, представників батьківських комітетів та інших фахівців, що

працюють у галузі превентивної освіти, розробляють і впроваджують освітні програми та заходи зі статевого виховання для дітей і батьків.

Отримані дані також можна використати для розробки масштабніших досліджень для вивчення ролі батьків у статевого вихованні.

---

⁵ Навчання здорового способу життя на засадах розвитку навичок через систему шкільної освіти: оцінка ситуації/ О.М. Балакірева (кер. авт. кол.), Л.С. Ващенко, О.Т. Сакович та ін. – К.: Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2004. – 108 с.

⁶ Інтерв'ю зі Святославом Шевчуком, архієпископом УГКЦ, сайт «Католицький оглядач» <http://catholicnews.org.ua/glava-ugkts-%C2%ABstatevist-%E2%80%93-tse-ne-te-chim-mozhna-torguvati-yak#point>

⁷ Аналітичний звіт «Виклики до профілактичних програм, спрямованих на зменшення уразливості молоді в умовах епідемії ВІЛ/СНІДу»/ О.М.Балакірева, Т.Бондар, Я.О. Сазонова, К.А.Саркісян.– К.Інжинірінг, 2010. – С. –71

⁸ Standards for Sexuality Education in Europe. WHO Regional Office for Europe and BZgA. Federal Centre for Health Education, BZgA, Cologne, 2010

⁹ Международное техническое руководство по половому просвещению. Фактологически обоснованный подход для школ, учителей и специалистов по санитарному просвещению. ЮНЕСКО, 2010.

ЗАГАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ ПРО ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета дослідження

З'ясувати ставлення та погляди батьків щодо статевого/сексуального виховання своїх дітей для подальшої розробки освітніх ініціатив та інформаційних матеріалів, спрямованих на активізацію участі батьків у статевому вихованні.

Завдання дослідження

- З'ясувати думку батьків про власну роль та роль сім'ї у процесі статевого виховання дітей.
- З'ясувати, що саме і в якому віці мають дізнатися діти з погляду батьків.
- З'ясувати погляди батьків на роль школи та вчителів у процесі статевого виховання дітей.
- З'ясувати погляди батьків на роль і вплив однолітків, медіа та Інтернету в процесі статевого виховання їхніх дітей.
- Виявити, чи існують застереження та побоювання батьків щодо запровадження освітніх програм зі статевого виховання у школі. З'ясувати причини, які можуть викликати невдоволення батьків з цього приводу.
- Визначити підходи, заходи та інструменти, які можуть допомогти батькам відігравати провідну роль у процесі статевого виховання своїх дітей і надавати їм вірогідну інформацію з питань статевого розвитку та сексуальної поведінки.
- З'ясувати готовність батьків брати участь у просвітницьких заходах на цю тематику.

Гіпотези дослідження

1. У батьків розуміння статевого виховання власних дітей досить обмежене, через те, що не володіють достатніми знаннями та навичками або почувають себе некомфортно під час спілкування зі своїми дітьми на теми статевого розвитку й статевої поведінки.
2. Батьки можуть виступати проти запровадження компоненту статевого виховання в обов'язкову шкільну програму та позашкільне навчання.
3. Погляди батьків на проблему статевого виховання можуть відрізнятися залежно від рівня освіти, соціального статусу або наявного власного досвіду спілкування (позитивного або негативного) зі своїми батьками.
4. Допомога батькам у одержанні відповідних знань і навичок спілкування допоможе їм відвертіше та компетентніше спілкуватися зі своїми дітьми на цю тему.

Організація опитування. Організацію опитування забезпечено Українським інститутом соціальних досліджень ім. О. Яременка.

Цільова група: батьки дітей віком від 6-ти до 11-ти років, батьки дітей віком від 12-ти до 16-ти років та батьки, які мають кількох дітей із різницею у віці не менше від 6 років.

Характеристика емпіричної бази. Загальна кількість опитаних батьків становить 45 осіб (див. табл. 1).

Таблиця 1

Територіальне охоплення та дизайн вибіркової сукупності						
Міста опитування	Цільові групи					
	Батьки дітей віком від 6 до 11 років		Батьки дітей віком від 12 до 16 років		Батьки кількох дітей із різницею у віці не менше від 6 років	
	Мати	Батько	Мати	Батько	Мати	Батько
1. Сімферополь	4	1	3	3	3	1
2. Вінниця	3	2	4	1	3	2
3. Київ	3	2	4	1	3	2
Всього	15		16		14	

Метод отримання інформації.

Глибинні інтерв'ю з батьками з фіксацією відповідей на диктофон.

Термін проведення опитування.

Серпень 2010 року.

Інструментарій дослідження.

Для опитування батьків було розроблено сценарій глибинних інтерв'ю, який містив наступні тематичні блоки запитань:

- особливості статевого виховання в сім'ї;
- поінформованість та обізнаність батьків у питаннях статевого розвитку та поведінки дітей;
- поінформованість про шкільну програму та факультативні заходи з приводу статевого виховання;
- вплив засобів масової інформації на статево виховання дітей;
- готовність брати участь у просвітницьких заходах та оптимальний формат організації такої роботи.

Процедура збору даних. Польовий етап дослідження здійснювався представниками постійної мережі інтерв'юерів УІСД ім. О. Яременка. В областях опитування були проведені інструктажі для інтерв'юерів з питань організації проведення опитування з метою належної реалізації вибіркової сукупності та дотримання методології дослідження.

Збереження анонімності та конфіденційності відповідей респондентів було визначено як неодмінна складова дотримання вимог технології проведення опитування.

Обробка даних здійснена спеціалістами УІСД ім. О. Яременка в м. Києві. Усі зібрані дані розшифровані та перенесені в електронний формат у програмі Word.

СТАТЕВЕ ВИХОВАННЯ В СІМ'Ї

Характеризуючи свої взаємини з дітьми, більшість опитаних батьків зазначили про теплі, довірливі стосунки. Особливо на цьому наголошували батьки дітей молодшої вікової групи (6–11 років).

«Стосунки з дітками в мене довірливі. Вони завжди зі мною. Як якісь такі в них питання, вони завжди зі мною спілкуються, просять, щоб я їм пояснила, розказала. Навіть такі питання, які з вулиці, то вони приходять і питають: “Мамо, чи це справді так? Чи це можна так вчинити, чи так зробити, чи там..?”. Ну, спілкуються. Мені діти довіряють. Я їм стараюся пояснити, показати. Поки що довіра між нами й дітьми в нас існує» (мама двох дітей віком від 6 до 11 років, Вінниця)

«Стосунки в нас із дитиною хороші. Вона в нас розумна дівчинка. Навчається в школі добре, можна сказати. Захоплюється легкою атлетикою. Вихідні дні ми часто з нею проводимо разом, їздимо в село, буває, ходимо на річку, в парк, часто розмовляємо на теми про статеве виховання. Ну, також чоловік старається приймати активну участь у її житті. Так що я можу сказати, що в нас відношення гарні» (мама дівчинки 14 років, Вінниця)

«Отношения доверительные, я стараюсь ее поддерживать, потому что вижу в этом определенный смысл, поднимаю любые темы, в общем-то. То есть, мы стараемся говорить на любые темы, которые могут возникнуть в жизни ребенка, вот, и не только ребенка, и то, что касается вообще семейных каких-то проблем. Значит, вопросы, которые приносит ребенок с улицы, которые возникают в школе, которые поднимаются в связи с литературой, которую читает, фильмов, все это мы пытаемся обговорить. Потому что, в общем-то, мое мнение, что основной фундамент, база, на которой формируются жизненные, как бы, дальнейшие уже принципы ребенка, вот, это именно семейные отношения и, прежде всего, доверительные отношения» (мама дівчинки 12 років, Вінниця)

«..мы как подружки. То есть, мы ближе, чем, может быть, даже сестры. Она мне рассказывает всё» (мама дівчинки 15 років, Київ)

Водночас батьки дітей старшого віку частіше за інших вказують на певну трансформацію стосунків, яка відбувається з дорослішанням і появою у дітей нових інтересів. Багато опитаних зауважили неоднозначність взаємин, виникнення непорозумінь, інколи конфліктів із дітьми підліткового віку.

«Сложно описать отношения, потому что они не подпадают ни под одну категорию отношений... потому что в первую очередь сейчас он уже чувствует себя ни дитем, но еще не взрослым..» (батько 15 річного хлопця, Київ)

«Доверительные отношения у нас в семье до определённого уровня. Грань между

детьми, родителями, мы считаем, должна быть. Например, тема, касающаяся секса, не полностью раскрывается в нашей семье» (мама дітей віком 19 та 8 років, Київ)

Звісно, не варто відкидати можливість, що батьки, які добре розуміються з дітьми в молодшому віці, збережуть це й надалі; однак, найімовірніше, що вони просто ще не стикалися з проблемами, на які наражаються батьки дітей дещо старшого віку. Саме цим можна пояснити розбіжності у відповідях батьків дітей різного віку.

Статеве виховання – відповідний вікові та культурі підхід до викладання тем, пов'язаних зі статевим розвитком і сексуальними стосунками, який забезпечує передавання наукової, реальної та об'єктивної інформації та дає змогу осмислити власні ціннісні орієнтири й погляди, а також набути навичок прийняття рішень, ведення діалогу та зниження ризиків, пов'язаних із багатьма аспектами сексуального життя.

за визначенням ЮНЕСКО

Суть поняття «статеве виховання» для більшості респондентів полягає в донесенні до дітей інформації про різницю між статями, фізіологічні особливості, підготовку дітей до дорослого життя, зокрема особливості спілкування та правильну побудову взаємин між особами протилежної статі. Розмірковуючи про визначення статевого виховання, батьки наголошують на необхідності формування дорослого сприйняття природних речей, наприклад, пов'язаних із народженням дитини. Роз'яснення на кшталт «лелека приніс», «в капусті знайшли» батьки вважають неприйнятними. Також респонденти обстоюють необхідність формувати й пояснювати моральні аспекти й духовні цінності взаємин чоловіка та жінки, відповідальності одне за одного. Проте лише кілька респондентів зазначили, що цей процес має розпочинатися з раннього дитинства й бути безперервним та невід'ємним від інших аспектів щоденного виховання та спілкування з дитиною.

«Статеве виховання... В мене двоє різнополич дітей. І статеве виховання починається, я рахую, з самого раннього дитинства. Не тоді, коли вже дітки підросли, а тоді, коли вони ще маленькі. Я їм пояснюю різницю між хлопчиком і дівчатками, і дівчинкою, яка між ними різниця є, чого це так є. І стараюся виховати їх: хлопчику старшому пояснюю, що треба з повагою відноситися до дівчаток, що це майбутні ваші кохані, жінки, дружини, і все. Що, як з ними повинні поводитись, щоби ніколи нікого не ображати, завжди шанувати, завжди захищати, бо це майбутні ваші дружини і матері майбутніх ваших дітей» (мама двох дітей віком 6 та 11 років, Вінниця)

«Половое воспитание - это воспитание у детей отношений с противоположным полом, культура этих отношений, оценка себя противоположного, ребенка противоположного пола. Это процесс постоянный. Оно не может быть оторвано от каждодневных, будничных отношений» (мама дітей віком 10 та 21 рік)

«Ну, в моєму розумінні, статеве виховання, це, як би, відносини між.., виховувати в дитині правильне ставлення до протилежного полу, якісь моральні, духовні цінності відносно протилежної статі» (мама дітей віком 6 і 16 років)

«Статеве виховання, я думаю, що це відношення між хлопчиком і дівчинкою, ну, дружба між ними, кохання» (мама дівчини віком 14 років, Вінниця)

«Это, прежде всего, то, через что ребенок понимает, что он есть сам, как он появился, каким способом, каким методом, можно сказать. То есть, это отхождение от детского понимания, когда его нашли в капусте, в картошке, там, еще где-то, аист принес, то есть, это уже, как бы, формирование более взрослого отношения, это необходимый вопрос для того, чтобы ребенок даже понял, кто он, и как вообще появляются люди здесь» (мама дівчини 14 років, Вінниця)

«Статеве виховання - це, напевне, такий процес навчання дитини спілкування між різними статями, чоловічою і жіночою статтю, спілкуватися між дівчатами і хлопцями, формувати якісь норми моралі в статевому такому спілкуванні, норми поведінки між дівчатами і хлопцями, відповідальність за свої вчинки, вміти дружити, кохати, спілкуватися між собою» (мама дівчинки 12 років, Вінниця)

«Статеве виховання - це заходи, які повинні проводитись підростаючим нашим дітям, молодому поколінню, які полягали б в надаванні інформації, про мораль поведінки, їх вчинки, відповідальність за свої вчинки. Також, можна сказати, стосунки з особами протилежної статі» (тата дитини 12 років, Вінниця)

Відповіді батьків про початок статевого виховання дитини відповідно до досягнення ними певного віку містили досить широкий віковий діапазон: від народження до 14 років. До того ж ті батьки, які мають дітей із великою різницею у віці, зазначають, що починати це робити потрібно якомога раніше; натомість батьки маленьких дітей (віком до 10 років) дещо зволікають із початком обговорення та привернення уваги до цих тем і вказують на старший вік дитини як прийнятніший. Прихильники раннього початку статевого виховання зазначили:

«Це треба робити з народження дитини. Тобто, як тільки дитина починає говорити, як тільки дитина починає розуміти, де папа, де мама, її потрібно поступово готувати, як би, прививати статеве виховання тому що, якщо дитині нічого не говорити, і дитина буде сприймати чоловіків і жінок, як дещо посереднє, а потім починати говорити, що це, виявляється, жінка, а це чоловік, і в них повинні бути відносини, то це неправильно» (мама двох дітей 6 і 16 років, Вінниця)

«Как только ребенок начинает понимать и разговаривать, воспринимать вообще информацию, я думаю, сразу когда ребенку года два, уже точно можно воспитывать. Потому что дети общаются на детских площадках, в детских садах и им уже надо понимать, как общаться с девочками, с мальчиками, все-таки есть же разница» (мама двох доньок 10 і 20 років, Сімферополь)

«Ребенку это нужно объяснить чем раньше, тем лучше, чтобы он на этом не заикливался, когда ему будет 15, 17, 19 лет» (мама 15-річної дівчинки, Київ)

На думку ж більшості опитаних, із цими делікатними темами ліпше зачекати, а прийнятнішим для обговорення теми статевого розвитку їм видається підлітковий вік:

«..как раз в переходном возрасте где-то, в 12—13 лет. Когда у них начинается формирование» (мама дівчинки віком 6 років, Сімферополь)

«Где-то в классе седьмом-восьмом. Не раньше» (батько дівчинки віком 9 років, Київ)

Разом із тим батьки зазначають, що необхідно поговорити з дітьми «вчасно», хоча ніхто впевнено не може сказати, коли саме це потрібно робити. Для одних визначення «змалечку» означає 2-5 років, а інші мають на увазі 9-11 років. Найліпше цю думку відображає відповідь тата двох дітей із Сімферополя:

«Лет в десять.. думаю, раньше не стоит. А позже уже поздно» (батько двох дітей 10 й 21 року, Сімферополь)

Водночас батьки наголошують: незалежно від віку дитини статево виховання треба здійснювати, зважаючи на індивідуальні особливості і темп розвитку дитини, адже певна частина, відповідаючи на це запитання, не називала конкретного віку, а вказувала саме на індивідуальний темп розвитку. Також батьки зазначають, що поява інтересу в дітей до цієї теми є для цього першим сигналом.

«З того віку, з якого в них з'являється інтерес до цього. Нав'язувати їм це теж непотрібно, це все індивідуально» (мама двох дітей 14 та 16 років, Київ)

«Когда ребенок задает первый вопрос» (мама двох дочок віком 10 та 17 років, Сімферополь)

«Зараз поширений Інтернет, в якому ти, навіть відкриваючи ті странички "Однокласників", чи страничку «Вконтакті», де діти вездє всі сидять, відкриваючи їх, появляється три-чотири сайти з порносайтами. Воно вискакує і якимось чином діти все рівно проглядають той безлад, що там виложений. Через це дітям треба це все проводити набагато раньше, в роки 11-12. Проводити з ними заняття якісь, щоб вони були до цього схильні, схильні, як би навчені, застерігалися» (батько двох дітей з різницею у віці, Вінниця)

«Ну, я думаю, що десь з років семи-восьми, тому що дитина вже навчається в школі, в неї більший круг спілкування, появляється більше друзів, ну, і починається полове дозрівання. Як я вже говорила, що я розмовляла зі своєю дитиною з семи-восьми років» (мама дівчинки віком 14 років, Вінниця)

«Ну, наверное, чем раньше, тем лучше, но это так где-то лет, наверное, с пяти

до десяти такої розговор повинен статися, але це все-таки залежить від того, коли дитина зростає, хто-то зростає в п'ять, хто-то зростає в десять. Тому це все дуже індивідуально, і якщо цей розговор трапиться раніше за часом, дитина просто не зрозуміє, може чогось або лякнутися, або не зрозуміє, може якийсь комплекс виникнути. Якщо затягувати, то він більше дізнається з вулиці, і тоді вже та база, яку можна сформувати було б своєю, так скажемо, надією, більш грамотною, скажемо, да, то вона вже теж може упасти не на ту почву» (мати дівчинки віком 12 років, Вінниця)

„А потім, коли вже дитина починає розмовляти і дитина вже розуміє, що я - хлопчик, а то - дівчинка, то вже відповідно і тоді вже виникають питання, чому то - дівчинка, а чому вона в платтячку, а чому в мене в штаних так, а в неї так. То я вважаю, що це, що це навіть в три роки повинно починати говорити і далі потроху по мірі розвитку, по мірі зростання, виховання дитини. Це треба говорити дозволено, смішно, і я вважаю не потрібно говорити малій дитині про серйозні дорослі проблеми. Це все має бути відповідно дитячого розвитку, і відповідно до того, як дитина може це все сприймати» (мати дітей віком 2 і 16 років)

«То я думаю, що 9, 10, 11 років - це саме той термін, що дитина повинна була би знати, що вона не в капусті знайдена. А звідки вона виходить. З утроби матері. І яким чином вона туди потрапляє» (батько дітей з різницею у віці)

«Виходячи зі свого особистого досвіду, ми з дитиною про статеве виховання спілкувалися з самого малечку. Ну, приблизно з того, як дитина починає говорити. Саме так, саме просто, це те, що пояснити різницю між дівчиною і хлопчиком, щоб зрозуміти, що є різні статі, тобто, це саме така мінімальна, як би, освіта для такої дитини, і в подальшому, де приблизно з такого віку поступово на різні теми, різне ознайомлення з питаннями виховання, я думаю, що проходило» (мати хлопця віком 14 років, Вінниця)

«Дитина має ще із малечку, можливо, із десяти років це знати. Вже потрібно розповідати, які можуть бути стосунки. Тим більше, які можуть виникати стосунки між хлопцем і дівчиною, які можуть бути наслідки після цього. І щоб дитина була, якщо в неї з'являються якісь такі стосунки, чи що, щоб вона була не самотня, і щоб не те, що не самотня, а щоб вона знала, до кого звернутися, і з ким порадитися в таких питаннях, делікатних питаннях, які в неї, буває, виникають. Ну, тому що вже в десять років дівчата більш-менш формуються. В них виникають вже... Формується образ вже дівчинки в школі. І вже хлопці починають звертати на це увагу в школі» (мати дівчини віком 16 років, Київ)

Опитані батьки майже одностайні в думці, що дітям необхідно надавати знання про статеву культуру та відповідні правила поведінки. Бажано, щоб першу інформацію діти отримували з надійних джерел, насамперед, від батьків, а також профільних фахівців. Кілька респондентів зазначили, що робити це потрібно, навіть якщо дитина нічого не запитує, краще надати додаткову інформацію наперед, аби забезпечити дитину від спотворених пояснень, що можуть надійти з сумнівних джерел.

«Я вважаю, що так. Тому що краще, щоб дитині об'яснили люди, які працюють з цим. Напевне, батьки. Щоб вони дізнались про це не з вулиці, не з телебачення, фільмів» (мама дівчинки віком 6 років, Вінниця)

«Я думаю, що хлопчикам ми повинні десь вже в років 11-12, вік вже підходить, і навіть, якщо немає таких запитань в нього, не виходить, все рівно підсовувати якісь книжки. От в мене є така книжечка: "Хлопчик, підліток і юнак", він ще тою книжкою не цікавиться, але я йому вже підсовую, щоб він, може, коли є вільний час, він полистав, подивився, може, щось зацікавить, почитав. Там, дійсно, все описано, яка гігієна в хлопчика повинна бути і як він повинен розвиватися, як за собою слідкувати, які відносини даліше повинні бути між, в стосунках між дівчатками і, взагалі все, все, все» (мама двох дітей віком від 6 до 11 років, Вінниця)

Досвід батьків обговорення тем статевого розвитку та статевої поведінки зі своїми дітьми

Більшість батьків, які взяли участь в опитуванні, зазначили, що вже мали досвід обговорення тем статевого розвитку зі своїми дітьми. У одних випадках батьки самі ініціювали ці розмови, в інших — були змушені відповідати на запитання дітей. Для донесення цієї інформації маленьким дітям, батьки застосовували різні підходи — читали спеціально написані книжки, наводили приклади з відомих дітям казок, мультфільмів, добирали приклади з життя. Зважаючи на фізіологічні особливості розвитку дівчат, з ними ці теми обговорювалися частіше.

«Да. Мы этот разговор с дочерью начали достаточно рано. У нее первый вопрос на эту тему возник в пятилетнем возрасте, когда... И даже, может быть, раньше, когда она начала интересоваться различием между мальчиками и девочками, когда ходила в детский садик. Спрашивала: почему, а что. И я, как могла, в доступной форме ребенку объясняла на том этапе» (мама дівчинки 10 років, Київ)

«Своій дитині я читала книжечку. Книжечка дуже така приємна. Там починаючи з маленьких діточок, як вони виростають, йдуть в школу, потім в інститут, зустрічають один одного. Ця книжка дуже допомогла, процес кохання, зацікавленості одне в другому. Як протікає весь цей процес, ці стосунки, до сексуального їхнього життя, до їхнього замужества, народження дітей, виховання своїх діточок, дуже гарна книжечка» (мама дівчинки 6 років, Вінниця)

«Так, ми обговорюємо всі такі питання. Можливо, батько трошки більше, я, може, трошки менше, але все одно, ми ці питання обговорюємо і, ну, в нас сучасний такий вже час прийшов такий, що ми вже більш-менш вільно можемо говорити зі своїми дітьми на такі теми, тому що зараз інформації настільки багато, що ми вже не соромимося говорити про це зі своїми дітьми» (мама дівчинки 12 років, Вінниця)

«У нас случай с ней был. Пошли мы на рынок в воскресенье, купить что-то домой

покушать. Пришли домой, а она смотрит DVD, было два года назад буквально, включила DVD сама и смотрит порнуху, представляете себе, ребенок смотрит порнуху. Мы как увидели, сразу проганяя ее от экрана того. Интересно ей, всё интересно, все уже знает» (тато дівчинки 7 років, Київ)

«И при обыкновенном вопросе ребенка, большинство родителей как-то стараются, ну, как бы так сказать, съехать, оттолкнуть ребенка, перевести тему на что-то другое. Ну, немного родителей пытаются объяснить. Вот это очень плохо» (тато дівчинки 7 років, Вінниця)

«Затем старалась ребенку все в доступной форме рассказывать, насколько это возможно с примером. То есть, с детской литературы для подрастающих девочек, которая есть сейчас в избытке. И даже в каких-то мультфильмах на эту тему, таких научно-медицинских. Но у нас такая ситуация. У нас на самом деле очень рано, у моей дочери начались критические дни» (мама дівчинки 10 років, Київ)

«В первый раз этот разговор произошел где-то в лет семь, восемь и конкретно у ребенка это вызывало даже в какой-то момент удивление, шок до какого-то момента, поэтому какую-то неловкость, да, возможно, я испытывала, потому что это было где-то неожиданно. То есть, этого момента вроде бы ждал, но когда он возник, это возникло неожиданно и просто понял, что именно сейчас нужно говорить» (мама хлопчика 14 років, Вінниця)

«Подробности какие-то, возможно, еще упускаю. А со старшим, ну, у него такой возраст, что нельзя упускать подробности» (мама двох дітей, Київ)

Психологічні відчуття батьків під час розмов з дітьми про статевий розвиток та статеву поведінку

Майже всі батьки зазначили, що відчували певний психологічний дискомфорт або невпевненість під час розмов з дітьми на ці делікатні теми – як під час перших спроб, так і за потреби знов повертатися до їхнього обговорення. Дехто з респондентів зазначав про відчуття сорому, ніяковіння, незручності перед дітьми, побоювання бути незрозумілими тощо. Причини, якими респонденти найчастіше пояснюють такий дискомфорт, можна згрупувати таким чином:

- **дитина дорослішає, відповідно більше дізнається, а батьки не можуть до цього звикнути**

«Честно говоря, не очень комфортно, но я пытаюсь это всё шутками-прибаутками разбавлять, наверное, просто стеснение перед своим ребёнком, потому что он становится взрослым, равным, а я как-то, вот, ещё к этому привыкнуть не могу» (батько хлопця 16 років, Сімферополь)

«Адесь в 11-12 років ми розмовляли вже про фізіологічний розвиток дитини. При цьому я себе не дуже комфортно почувала, можливо, трохи соромилася» (мама дівчинки 14 років, Вінниця)

- **невміння добрати потрібних слів, пояснювати, побоювання бути незрозумілим для дітей**

«...неловкость возникает из-за того, что не всегда знаешь, слова какие подобрать и правильно дозировать информацию, чтоб сказать на первый раз ровно столько, сколько нужно, и чтобы это было четко и понятно, без эмоций, а больше именно такая информационность» (мама дівчинки 14 років, Вінниця)

«Комфортно? Не комфортно. Я не комфортно чувствую себя. Муж более доступно объясняет детям, у него это лучше получается» (мама дітей 19 й 8 років)

«Трудно. Возможно, трудно подобрать нужные слова. Чтобы, ну, где-то все равно есть в каждом возрасте есть какая-то граница понимания и, вот, чтобы было и понятно и сказать, и вместе с тем учитывать нежный детский возраст» (мама дітей 21 й 10 років)

- **брак знань, про що саме і як потрібно розказати**

«Я не знаю, как правильно донести эту информацию. Средства массовой информации нам несут совсем другую картинку, это выглядит не очень красиво, а как сказать своими словами, чтобы, объяснить, как оно должно быть, я не знаю» (мама дівчинки 6 років, Сімферополь)

- **протилежна стать дитини**

«Чувствую себя совсем некомфортно, поэтому я прошу жену помочь мне» (тато дівчинки 9 років, Київ)

«Стараюсь деликатно по поводу взаимоотношения с девочками, чтобы не крутили девочкам головы. И в принципе, они сами видят, что просто, ну, как бы, отношения безответственные все равно приводят к последствиям, там, к гонорее, к СПИДу и к разочарованиям. То есть, они в курсе этого. Ну, старшие» (батько дітей віком 22, 18 та 6 років)

Лише декілька респондентів зазначили, що вони абсолютно впевнено і спокійно почувуються під час таких розмов з дітьми. При цьому вони більш наголошували на фізіологічних та медичних аспектах питання, а також на високому ступені взаєморозуміння з дітьми.

«Тут нету ничего страшного. Чем, допустим, половое заболевание отличается от гриппа или насморка. Это такие же заболевания, просто пути заражения разные. Об этом дети должны знать» (батько дітей з різницею у віці, Вінниця)

„Абсолютно спокійно, никакого дискомфорту. То есть, я знаю, что она меня поймет. Я в деталях объясняю. Я подкрепляю это примерами. Я ей показываю на пальцах. Во избежание проблем потом у себя к этой ситуации и, в первую очередь, у нее” (мама дівчинки 10 років, Київ)

Досвід спілкування батьків-респондентів на інтимні теми зі своїми батьками

У багатьох учасників опитування досвід спілкування зі своїми батьками на теми інтимної близькості між чоловіком та жінкою, а також можливими наслідками таких взаємин, практично відсутній. Саме цим дехто з батьків пояснює свою психологічну неготовність розпочати такий діалог зі своїми дітьми, а також незручність яку вони відчувають.

«Мои родители мне не объясняли, поэтому детей готовлю постепенно» (мама дітей 19 й 8 років)

«Нет. Может быть, потому что мои родители в советское время жили, где говорилось о том, что в Советском Союзе секса нет» (батько дітей віком 22, 18 та 6 років)

«Ну, розумієте, в мій час, коли я була ще дитиною, підлітком, тоді не зовсім було прийнято говорити про такі речі з батьками. Батьки старались обминати такі моменти. Я навіть пам'ятаю, що десь мені, може, було дев'ять років, а мені було цікаво дивитися передачу “Ваше здоров'я”, по-моєму, так, і там говорилося про те, що жінка була вагітна, що в неї були якісь проблеми, що потрібно було робити операцію під час вагітності. Це мене зацікавило, я хотіла поділитися з мамою, дещо у неї спитати, але мама на мене нагримала і сказала, що соромно дівчинці маленькій питати про такі речі. Потім якось була ще одна спроба поговорити, спитати маму про щось з приводу вагітності, але мама мене просто присікла. А потім, ну, а потім я уже, звичайно, розуміючи, що мама не вітає такі розмови, я у неї не спитала. Тоді просто такий час був, що це було не прийнято» (мати дітей віком 2 і 16 років)

«Вопрос «небажаної вагітності» для меня не стоял (смеется) в то время вообще. И сейчас не стоит (смеется). Так что я этим не интересовался. Это, мне кажется, с девочками надо разговаривать на эту тему» (батько дітей з різницею у віці, Сімферополь)

«Ви знаете, в то время Союз Социалистических Республик, при коммунизме этого всего не было. Тоді і в церкву забороняли ходити, не то, що дівчину поцілувати дньом чи за руку взятись. Так що з батьками, батьки мені нічого не нагадували, вчила мене вулиця і вчив той самий телевізор після 12 години» (батько дітей з різницею у віці, Вінниця)

Натомість ті нечисленні респонденти, які мали можливість одержувати інформацію та поради батьків з цих питань, висловили їм певну вдячність:

«Так. Я обговорювала ці питання зі своїм батьком. Мені тоді було 12 років, я дуже

це запам'ятала, тому що було трошечки некомфортно. Але він говорив дуже серйозно, уважно. Те, що він хотів до мене донести, він доніс. Я з його розмови для себе зробила багато висновків. Я дуже рада, що поговорила про це саме з батьком» (мама дівчинки 6 років, Вінниця)

«Мне в свое время это объяснял мой папа. Мне было семь лет. Более подробно объяснил в 13» (мама дівчинки 15 років, Київ)

«Мама про СПИД рассказывала, про ВИЧ рассказывала, про все эти инфекции, которые передаются половым путём в 13–14 где-то» (мама дівчинки 6 років, Сімферополь)

„Да, звичайно, мама мені це все пояснювала, но це було мені, наверное, років 15, десь так. Вона це все розказувала, пояснювала, я їй дуже була вдячна за те, що я, скоріше це все в мене пройшло іменно від батьків, а не з вулиці, від моїх однолітків. Що це було воно, дійсно, так як воно є, а не десь перевернуто, може, десь прикрашено, десь перебільшено. Так, я мамі за те дуже вдячна” (мама двох дітей віком 6 і 11 років Вінниця)

«На початку, я такі теми обговорювала зі своєю бабусю, мені бабуся десь у віці, там, десяти, можливо, дев'яти років, почала розказувати, що відбувається з дівчатами, з хлопцями в підлітковому віці. А вже десь років, там, 12 чи 13 зі мною вже на цю тему говорила мама, от батько вже тільки мене в старшому віці спитав, чи я все знаю про статеve виховання. Якщо я щось не знаю, то батько мені може розказати. Але я була вже на той час обізнана. Якщо мені бабушка просто пояснила як відбуваються відносини між дівчатами і хлопцями, то мама вже більше зі мною говорила на такі теми про небажану вагітність, про попередження небажаної вагітності, про статеві хвороби, які передаються статевим шляхом. Так, говорила зі мною мама на цю тему» (мама хлопця 14 років, Вінниця)

Деякі респонденти пригадували про подібні розмови з батьками, які відбулися або запізно, або ж були занадто стриманими, а від того – незрозумілі та належно сприйняті. Виховання цих респондентів полягало в купівлі книжок, енциклопедій про дівчат і хлопців, у суцільній забороні всього без аргументації, запобіганні будь-яких запитань на цю тему, в коротких незрозумілих розмовах або ж розмовах, що відбувалися у такому віці, коли, як зазначають опитані батьки, мало не сталося лихо. Ця категорія опитаних в якості реальних джерел інформації називає друзів, вулицю, але не батьків. Саме ці учасники опитування особливо наголошують на тім, що, розмовляючи зі своїми дітьми тепер, намагаються їм все роз'яснювати та реагувати на їхню цікавість.

«Ні, на жаль, в моєму дитинстві такого не було. Напевне, часи тоді були такі, що якось це було не, я не знаю, не актуально. Не те, що не актуально, а не... Не прийнято було говорити про це, тому мої батьки на цю тему зі мною не говорили. Ніколи, таких розмов майже ніколи не було. Про все це я дізнавалась десь там, в дворах, від подружок. Такі, відверті розмови почалися в мене з батьками вже коли мені було вже років 17, коли мені вже ті розмови були непотрібні, коли я вже все це, в принципі, знала» (мама двох дітей, Вінниця)

«Ну, это было уже где-то в подростковом возрасте годам к 14, наверное, 15 с мамой, но это в каких-то таких очень ограниченных формах с самого начала было, потому что совсем другая была культура тогда отношений. По-видимому эти темы с родителями как-то в большей степени обходились в то время» (мама двох дітей, Київ)

«Так как для восьмого класса моего возраста это была биология 42-й параграф, это помнят все. Нам его никогда не преподавали. Редкий преподаватель и очень авторитетный брал на себя такую ответственность и рассказывал, показывал на картинках. Хотя все восьмиклассники хихикали, пересмеивались. Если эту биологию строения человека преподавать немножко раньше, я не думаю, что это вызовет такой смех у детей. Если мы изучаем по биологии лягушку, почему мы не можем посмотреть на голого человека?» (батько дівчинки 10 років)

Бажані джерела інформації для дітей зі питань статевого розвитку та статевої поведінки

Стосовно джерел, із яких дитина може черпати для себе інформацію, респонденти, майже одноставно на перше місце ставлять батьків (себе) та родинне оточення. Саме родинне коло має бути першоджерелом інформації про інтимні аспекти життя людини, всі аспекти дітонародження, але, насамперед, ціннісних світоглядних основ. Також потрібно зазначити, що таке стійке переконання щодо провідної ролі батьків у цих виховних процесах дещо суперечить діям самих батьків, адже далеко не всі хто так висловився, ініціюють діалог на ці делікатні теми з власними дітьми. Окрім батьків дуже бажаним джерелом інформації мали би бути медичні працівники, вчителі, спеціалізована література, фільми, факультативні заняття на базі школи. Цю послідовність респонденти пояснюють таким чином:

- **Батьки** – насамперед відповідальні за виховання дитини, основні духовні, моральні та етичні принципи закладаються саме в сім'ї, а також рівень довіри до батьків у дітей вищий.

«Обязательно в семье. То есть, азы ребенок должен получить только в семье. Но дополнительно можно подкрепить, то есть, медицинской литературой, которая продается на каждом шагу на эту тему, рассчитанную на подростков конкретного возраста. То есть, обязательно чтобы не было передозировки этой информации. Потому что очень многие издания, если они не специализированные и не медицинские, они опошляют все то, что ребенок должен, в принципе, понять. И, конечно, такие даже журналы, как “Упс”, “Джой”, “Герл” и так далее, которые сейчас существуют для подростков-девочек, они очень занижают ту планку, которая должна быть вот психологическом восприятии ребенка в этом смысле. Обязательно семья, обязательно мать, нужна бабушка, но всё это – в деликатной, красивой форме” (мама дівчинки 10 років, Київ)

«Я вважаю, що всі цінності дитині має привити сім'я – батько і мати. Відповідні норми поведінки, норми моралі, норми етичного виховання, це все закладається сім'єю, тому

я вважаю, що це і повинно бути першим джерелом статевої, в статевій сфері виховання дитини» (мама дітей віком 2 і 16 років)

«Ну, вообще-то должны от родителей, но родители, как обычно, опаздывают, поэтому должны вообще-то начинать в школе, мне кажется» (мама дітей з різницею у віці, Сімферополь).

«Ну, в первую очередь от родителей, конечно. Это самое главное. Потому что дети как бы, родителям больше всего доверяют. И если правильно и грамотно воспитывать детей, то родительское слово имеет вес. Поэтому, как бы, хочется верить, что у меня это получается. Но второе – школа. А третье – литетаратура, и медицинская, и познавательная. Нормальная литература, которую может ребенок, скажем, найти себе какие-то ответы на те вопросы, которые он, скажем так, может постесняться задать родителям. То есть, это литература та же должна быть доступна. И это для детей написано. Чтоб она была, как бы, понятной им. Потому что не все дети могут подойти и задать вопрос родителям в силу своих особенностей характера» (батько дітей з різницею у віці, Вінниця)

«О половой культуре? Я занимаюсь воспитанием, мы с мужем, и, конечно, медицинские работники. Они более квалифицировано рассказывают о половой культуре. В нашей школе проводятся встречи с врачом, это физико-математическая гимназия №17. Я очень довольна. Я сама хожу на эти встречи, мне нравится» (мама дітей віком 8 та 19 років)

«Обсуждение – не просто одна беседа, но с каким-то материалом. Но, конечно, начинать с родителей. Лучше всего, чтобы это было дома» (мама дітей віком 21 і 10 років).

- **Медичні працівники** – сприймаються як фахівці, які можуть надати достовірну інформацію, до того ж зробити це грамотно та професійно, не травмуючи дітей новою інформацією; пояснити дітям ті питання, які вони не можуть обговорити з батьками.

«Ну, в первую очередь это родители, потому что все начинается с семьи, ребенок произошел из семьи, и, прежде всего, в семье. Потом какая-то грамотная литература подойдет, может быть, встречи в дальнейшем, это уже где-то психологи, я знаю, люди, которые к этому больше, да, медичні працівники, которые больше с этой темой могли бы что-то рассказать. То есть, где-то в школе, может быть, какие-то, типа, лекции, не в виде нравочений, а именно каких-то прояснений, наставлений, рассказов, приведения примеров» (мама дівчинки 14 років, Вінниця)

- **Вчителі** – можуть донести інформацію статевої тематики, однак не всі, а лише ті, які мають авторитет у дітей;

«Ну, в первую чергу, я думаю, что від батьків, тому що вони займаються більше вихованням дитини і проводять багато часу разом. Ну, і в тому числі від учителів, тому що вони більш можуть донести цю інформацію до дитини. А також з літератури. Ну, є

такі книги, наприклад, енциклопедії для дівчаток, дуже цікаві» (мама хлопця 14 років, Вінниця)

- **Література** – відзначали енциклопедії, медичні та розвиваючі книжки, а також художні твори які «несуть позитивне, світле, красиве, які виховують в дитині найкраще почуття і найкраще сприймання, що відбувається між людьми, те, що відбувається в природі»

«Ну, конечно, на початку, якщо іде мова про маленьку дитину, вона, звичайно, познає це від своїх батьків, а в подальшому і дитячий садок повинен певну якусь свою вносити частину, і школа, і психологи і, естествено, і інформація, і засоби масової інформації, газети, література, то есть, багато зараз є інформації» (тата дитини 12 років, Вінниця)

«Я вважаю, що для своїх дітей я повинна бути самою близькою людиною. І тому всі такі теми, знання, вірніше, життєві повинні саме від батьків відходити. А література, тому що вона може дати те, чого десь, колись недополучили ми» (мама дітей віком 6 і 16 років, Київ)

- **Фільми** – не тільки навчальні, які мають роз'яснювати проблемні питання, а й художні, де красиво показано почуття чоловіка і жінки; такі фільми можуть бути гарним прикладом побудови взаємин між чоловіком та жінкою, або навпаки, застерегти від необачних кроків та помилок;
- **Обов'язкові та факультативні заняття на базі школи** – спеціальні уроки, які проходили б у формі ігор, де б м'яко і ненав'язливо доносили інформацію, або ж має бути фахівець у школі, до якого, в разі потреби, діти могли б звернутись, не переживаючи почуття зніяковіння або негативних емоцій. Не менш важливими, на думку батьків, є лекції, що їх би читали не у формі повчальних настанов, а у вигляді прояснень, розповідей, прикладів тощо. Називаючи школу, опитані батьки наголошують на тім, що статеве виховання дитини має здійснюватись комплексно, тобто разом із вихованням у сім'ї.

БАТЬКИ ПРО СТАТЕВЕ ВИХОВАННЯ У ШКОЛІ ТА ПОЗАШКІЛЬНІ ЗАХОДИ

Абсолютна більшість опитаних вважає за необхідність введення предметів щодо статевого виховання в школі, оскільки школа має можливість запросити фахівців, які можуть провести роз'яснювальні лекції/семінари щодо статевого виховання. Батьки припускають, що інколи діти можуть більше прислухатися лекторів, ніж їх; більшість часу діти перебувають в школі, також саме там вони досить тісно спілкуються з однолітками протилежної статі, що потребує певних знань у поведінці та побудові стосунків.

Разом з тим, опитані зазначають, що загальна культура в суспільстві знижується, як наслідок, взаємини між чоловіком і жінкою втрачають свою красу, і це ще один привід запровадити спеціальний предмет і посилити увагу до статевого виховання в школі; до того ж, зазначають батьки, дітям потрібно прищеплювати необхідні правила у молодшому віці, доки вони ще піддаються вихованню і можуть засвоїти правильні моделі поведінки.

Серед прибічників введення у шкільну програму тем статевого виховання, є й ті, хто вважає, що їхнє вивчення не має бути обов'язковими, а радше проходити у формі факультативів, без оцінювання та будь-яких інших формальностей, аби створити дітям атмосферу довіри та діалогу. Бажано, щоб такі теми розкривали не лише вчителі, але й залучені сторонні фахівці – психологи, медичні працівники (наприклад, гінекологи, венерологи) тощо.

Водночас майже чверть опитаних батьків висловили деякі застереження з приводу такої практики, апелюючи до того, що в школі насамперед мають надавати знання з інших областей, а різні аспекти статевої культури мають обговорюватися на ненав'язливо, наприклад, під час класних виховних годин. Частина опитаних батьків (переважно прихильники введення предметів) побоюються, що обговорення таких відвертих речей у групі підлітків може виявитися безглуздом, адже, у такому віці вони можуть сперечатися, насміхатися, кепкувати та піддавати сарказму все сказане вчителем, агресивно ставитися до всіх, хто намагається перейти межу їхньої особистої «території». До того ж є небезпека, що під час таких уроків або обговорень, діти можуть довіритися, розказати щось особисте, а згодом це буде використано проти них. Дехто з батьків також висловив занепокоєння з приводу того, чи не стануть такі уроки для деяких дітей своєрідним подразником, що спонукатиме їх «спробувати все на практиці». І останню, не менш важливу вимогу, батьки висувають до особистості вчителя, або іншої особи, яка буде викладати такий предмет або факультатив. Насамперед це стосується компетентності та моральних якостей педагога, адже завжди існує небезпека зловживань довірою дітей з боку несумлінних дорослих, а надто в такій інтимній темі, як статевий розвиток і статеві стосунки. Таким чином, опитані ще раз наголосили, що батьки мають відігравати провідну роль у статевому вихованні своїх дітей.

Водночас, школа має більше можливостей залучити різні профільні організації, медичні установи, громадські організації, і якщо інформація від них буде цікавішою та переконливішою, це допоможе і батькам у виховному процесі. Такі заходи можуть проводити різні організації, а діти схильні більше дослухатися незнайомих, але компетентних людей, ніж учителів, до яких вже сформоване певне стереотипне ставлення, або, навіть до батьків, від яких іноді соромляться чути таку делікатну

інформацію. Цікавою з цього приводу видається відповідь батька 15-річного хлопчика з Києва:

«..Нужно приглашать коллективы и коллективы творческие, в первую очередь, чтобы с помощью искусства, с помощью творчества аккуратно моделировались поведения, показывались, самое главное, чтоб это были социально-полезные программы, то есть эта информация должна выходить за пределы школы, это более полезно и интересно детям» (тато хлопчика 15 років, Київ)

Під час дослідження також виявлено обізнаність респондентів щодо надання такої інформації в рамках шкільної програми та в позашкільний час та їхнє ставлення до практичної реалізації цих освітньо-виховних заходів. На думку батьків, певну інформацію все ж надають у школі, проте, цю тему розкривають у мінімальному обсязі, оскільки вона входить до складу основних предметів (біології, анатомії, основ безпеки життєдіяльності), відповідно їй приділяють досить мало часу – один, два уроки; іноді в школі відбуваються лекції, які проводять фахівці жіночої консультації. Така форма подачі матеріалу батьків задовольняє, але обсяг інформації та можливості індивідуального спілкування, під час таких заходів є мінімальним. Серед опитаних також зустрічались респонденти, які задоволені інформативністю шкільної програми щодо статевого виховання, але їх частка є незначною.

«Да, в нашей школе проводятся лекции. Я даже для себя узнаю что-то новое» (мама двох дітей 19 та 8 років, Вінниця)

«Були в них пару таких бесід з психологом шкільним. Саме такі теми обговорювались, це як раз те, що потрібно, тому що психолог, вона достатньо досвідчена людина. На мою думку, правильно подає всю цю інформацію» (мама двох дітей 6 і 16 років, Вінниця)

«В нашей школе проводятся такие встречи. Раз в год. Детям интересно. Но если это не переходит в стадию нравочений» (мама дівчинки 12 років, Вінниця)

«О СПИД и так ведутся, я знаю, по школам ходят ребята, которые объясняют всю эту суть. А именно обсуждение отношений, мне кажется, просто дети большим скопом неправильно воспринимают информацию. Мне кажется, тут больше надо родителей воспитывать, наталкивать родителей, чтобы сами они знали как себя вести» (мама дівчинки 6 років, Сімферополь)

Були й такі респонденти, що зазначали про повну, за їхніми спостереженнями, відсутність інформації в школі:

«Класний керівник з ними поговорить, психолог. Мене це не дуже задовольняє, але я розумію, що для цього треба програму» (мама двох дітей 14 та 16 років, Київ)

Незалежно від того є такі заняття в їхніх школах чи ні, майже всі батьки одностайні у думці, що таку роботу має бути налагоджено в кожному навчальному закладі.

Респонденти також окреслили перелік пріоритетних і бажаних тем, які треба відобразити в шкільній програмі. Батьки однозначно заявляють про необхідність освітніх програм зі статевого виховання у стінах школи, адже інакше дітей буде досить важко зібрати, до того ж у шкільний час вони більше налаштовані на сприйняття інформації.

«Конечно, конечно. И я вообще считаю, что эти все программы должны финансироваться из государственного бюджета, потому что, как бы, самое большое богатство в семье - это здоровье нации. И в наше время этому мало уделяется внимания, хотелось бы, чтобы этого было больше. Именно больше акций, которые, скажем так, могут позволить детям и подросткам ознакомиться с этой информацией, чтобы она доходила до каждого ребенка, независимо от того, в какой семье он проживает, в благополучной или неблагополучной» (батько дітей з різницею у віці, Вінниця)

«Конечно, нужны. Есть, говорят, что детки рожают в возрасте, начиная с десяти лет. Калечат и здоровье, и психику, и все остальное. То есть, лучше все-таки об этом поговорить. И назвать вещи своими именами» (мама дівчинки 6 років, Сімферополь)

«Тому що, знову-таки, можливо, батьки і діти, як би, вічний конфлікт, скажемо так. Десь ми трошечки можемо бути неправі. Десь може дитина трошечки замкнутись. І іноді, як би, думка сторонньої людини може бути більш впливовішою, ніж те, що говорять батьки» (мама дітей віком 6 і 16 років)

«Вважаю, потрібно. І в слові «секс», і в розумінні сексу немає нічого, раніше були якісь заборони, табу на це слово, від нього відмахувалися, воно вважалося чимось непристойним, але все це життя, і все це в житті є. Я вважаю, що чим раніше дитина в нормальному розумінні все це засвоїть, її нормально все це розкажуть, подадуть, і я вважаю, що від цього буде залежати її подальше життя» (мама дітей віком 16 та 11 років)

«Нет, ну, конечно, нужно. Нужно, чтобы они еще обладали какой-то информацией, это и школа... Кроме родителей» (мама двох дітей, Вінниця)

«Щоб не було небажаної вагітності, не було ніяких захворювань, щоб дитина не була потім самотня із своєю проблемою, і щоб тоді в неї не ускладнювалася психіка, щоб була нормальна. Тому що дитина, як сама із собою залишається, на самоті залишається із своїми проблемами, тоді психічно-неврівноважена стає. І в неї виникає безліч проблем» (мама дівчинки 16 років, Київ)

«Я вважаю, що такі програми потрібно вводити обов'язково. Наприклад, дитині дуже цікаво знати про статевий розвиток людини, як дитина в меншому віці. В середніх класах дітям потрібно розказувати про стосунки між чоловіком і жінкою. А в старших класах вже потрібно розповідати про захворювання, які передаються статевим шляхом, про ВІЛ, про небажану вагітність» (тато дитини 12 років, Вінниця)

«Ну, статевий розвиток, то есть, по этой теме, да? Ну, обязательно, да, должны приходиться, как бы, люди, которые им более грамотно смогут что-то рассказать и

дополнить, наверное, ту информацию, которая уже дана от родителей, от книг. А если она у них все-таки, база уличная, то, тем более, для того, чтобы эту информацию могли уже подкорректировать в более верном таком направлении» (мама хлопчика 14 років, Сімферополь)

«Обов'язково дітям потрібно статево культуру, вони мають розуміти що це таке і я вже казала, ми зі своєю дитиною починали з самого малечку, з самих елементарних речей, що є дівчина, є хлопчик, що є різниця між ними, щоб для них не було щось таке несподіване, коли вони побачать якусь таку різницю, щоб діти розуміли. Тобто, на певному, в певному віці певну якусь таку інформацію діти мають знати» (мама дівчинки 14 років, Вінниця)

«В школі і не тільки в школі. Це має бути, і в школі, і в засобах масової інформації, тому що журналів, і Інтернет, і журналі, такі, які про секс-то розповідають, а про наслідки і про всі захворювання?» (мама дівчинки 16 років, Київ)

На думку батьків, шкільну програму, щодо статевого виховання дітей та підлітків треба сфокусувати на таких темах, як статевий розвиток, навички спілкування та побудова взаємин між хлопцями та дівчатами, вміння протидіяти тиску з боку однолітків, відстоювати свої погляди. Особливий наголос потрібно ставити на моральних та ціннісних аспектах взаємин, цінності сім'ї, людської гідності та людського життя. Батьки пропонують не фокусуватися тільки на сексуальних взаєминах, а подавати інформацію про дружбу та красу стосунків, із розглядом певних випадків, залучати до розмови дітей, щоб вони не соромилися про це запитувати і розмірковувати. Звісно, певна частина респондентів говорить і про надання інформації про хвороби, що передаються статевим шляхом, і про небажану вагітність, проте, як зазначають батьки, якщо буде культура спілкування між протилежними статями, це вже допоможе уникнути небажаних наслідків.

«Что секс и половые отношения есть благословением, то есть, является в радость только во взаимоотношениях в семье. Чтобы молодой человек сконцентрировался, взял ответственность и внимание о том, что он станет семейным человеком. У меня ребенок, ему шесть лет, но он полгода назад уже сам сказал мне о том, что он обязательно найдет себе хорошую жену» (батько дітей віком 22, 18 і 6 років)

«Я вважаю, що якщо дитина зможе правильно строїти свої відносини з протилежним полом, то все готове, неприємностей вже можна буде уникнути» (мама двох дітей 6 і 16 років)

«Это все имеет значение, оно все взаимосвязано. Потому что ребенок должен получать как бы психологическое воспитание, он должен быть адаптирован к среде, в которой он живет, он должен понимать, где он живет, он должен уметь общаться с людьми противоположного пола и своего пола. Так же, как и там Вы сказали, что он должен реально оценивать свое место в этой жизни и понимать, где он живет, с кем он живет, как он живет, и иметь свою точку зрения и уметь ее отстаивать. И что касается болезней, которые передаются половым путем, то об этом надо очень подробно

рассказывать, и проводит вот эти именно занятия для того, чтобы дети реально себе понимали, чем чревато то или иное поведение, которое может привести к возникновению таких заболеваний» (батько дітей з різницею у віці, Вінниця)

«Школьная программа должна включать в себя в комплексе половое воспитание. Если школа и родители будут просвещать детей в этом направлении, то, надеюсь, в будущем эти проблемы не коснутся, или хотя бы частично, моих детей» (мама дітей віком 8 та 19 років)

Що ж до заходів у позашкільний час, то досить невелика кількість опитаних знає про них. А ті, хто „щось чули” не завжди могли сказати, де саме вони відбуваються. Саме тому доцільно буде навести відповіді респондентів по кожному з опитаних регіонів: респонденти з Києва вказували на лекції для батьків та дітей, що проводить медичний інститут, на Центри молоді; респонденти з Вінниці – на лекції в школі в позаурочний час, які проводять головні лікарі клініки; і тільки один респондент із Сімферополя зміг вказати не на конкретні заходи, а на афішу, яка запрошувала на відповідний захід, однак такий метод залучення дітей на лекції не має успіху, тому крім школи діти ніде не отримують інформацію.

«На даний час я не чув. Все проходить, приходить чи проходить з вулиці. Ще раз нагадую, вулиця вчить, вулиця навчає, телевізор допомагає, Інтернет нашттовхує» (батько дітей з різницею у віці, Вінниця)

«Одне могу сказати, син приходить і каже: “Та приїхала якась тьотка і начала розказувати, що, до чого можуть призвести такі необдумані вчинки, які робить зараз молодь, каже, я слухав, слухав, мені все це набридло, я встав та й пішов”. Оце таке. Я чи принесло воно йому якусь користь, я думаю, що ні, тому що той формат, в якому це все подавалося, мабуть, це чи невміння, чи небажання тих організаторів, які роблять цю справу доносити дітям це цікаво, доступно, щоб вони розуміли, що, дійсно, ті речі, які можуть виникнути в їхньому житті, можуть призвести до якихось поганих наслідків. А так, як це недолуго робиться з боку тих організаторів, то я гадаю, що краще не проводити, чим робити це так погано, щоб потім вставали і уходили з залу” (мама дітей віком 2 і 16 років)

БАТЬКИ ПРО ВПЛИВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА СТАТЕНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ

«Подобається це нам чи ні, але ЗМІ та інші елементи суспільства починають впливати на дітей, як тільки вони починають дивитися телебачення або спілкуватися з іншими дітьми. Питання полягає не в тому, чи діти отримають певну статеву освіту у свої ранні роки – вони її отримують. Невідомо тільки хто дасть їм перший урок: ми чи наша культура»

Джош Мак-Давел
Автор книги «Допоможи своїй дитині подолати сексуальний тиск»

Вважаючи телебачення та Інтернет найбільш впливовими джерелами інформації для дітей та підлітків, опитані батьки категорично заявляють про їхній негативний вплив. Батьки нарікають на всюдоступність і безконтрольність інформації, що її подають. Батьки практично позбавлені змоги контролювати потоки інформації, що надходять з цих джерел. Радіо, на думку батьків, не є занадто популярним джерелом серед дітей, хоча все ж вказують на певний негативний вплив, а саме на зміст деяких пісень.

«В мире очень много разной информации, и если, понятно, порнография не может иметь, нести в себе что-то положительное, то есть, там, где распутная жизнь. Просто нужно научить ребенка, чтобы он умел правильно выбирать в этой жизни. В этой жизни всегда будет очень много разной информации, на любые темы, но нужно научить ребенка выбирать между хорошим и плохим, выбирать ту информацию, которая именно приносит положительные вещи» (батько дітей 22, 18 і 6 років)

«В Інтернеті нічого доброго і хорошого не може дитина побачити, на який портал не зайді, на який сайт не зайді, навіть на освітянський сайт зайти, так там же сплосна, пробачте, порнуха, там же неможливо навіть читати, там постійно ці банери заліплюють вам очі голими тими тілами. Ну, такі зображення там можуть бути, що просто страх господній. По телевізору сплосні еротичні фільми йдуть, ну, журнальчики гламурні теж пропагують свободу почуттів, свободу стилю життя, ніякого контролю, ніякого, ніякої цензури» (мама дітей віком 2 і 16 років)

«Ну, вот, телевиденье негативно влияет. В дневные программы входят фильмы, которые с насильем, с сексом» (мама дітей віком 8 і 9 років)

«Надо, нужно, потому что они их все равно получают. У нас сейчас включить телевизор можно, компьютер, пройтись по улице, обо всем говорится, все видно, и по видимому лучше знать как оно на самом деле что это, чем придумывать себе что-то и комплексы развивать у ребенка» (мама двох дітей, Київ)

Інше ставлення в батьків до книг та художньої літератури, вони вважають, що саме читання книжок позитивно впливає на формування загальної, в тому числі і статевої культури дітей, хоча, як зазначають батьки, діти читають досить мало. Загальна думка, що об'єднає більшість батьків – існує величезна кількість різної інформації, і який вона матиме вплив на дітей, залежить від використання її самими дітьми, але для цього їх потрібно навчити розрізняти інформацію, бути вибірковими, а також критичними до змісту багатьох сучасних інформаційних потоків. А роль «вчителя», в цьому разі, мають виконувати батьки.

ПОІНФОРМОВАНІСТЬ ТА ОБІЗНАНІСТЬ БАТЬКІВ ЩОДО СТАТЕВОГО ВИХОВАННЯ

Однозначного коментаря щодо поінформованості батьків про всі аспекти статевого виховання дітей дати неможливо, адже половина респондентів вважає себе достатньо обізнаними, інша ж зазначає про брак таких знань.

«Сложно сказать, насколько я осведомлен. Я не медик. Не могу рассказать всех венерических заболеваний. Я не психолог детский, который может правильно построить отношения к ребенку. Но все равно я думаю, что наиболее важен подход матери или отца. Ситуация довольно сложная. Потому что эти темы затрагиваются зачастую, это для всех болезненно» (батько дівчинки 6 років, Сімферополь)

«Я вважаю, що на свій рівень я достатньо обізнана. Але з урахуванням того, що час іде, прогрес, з'являється щось нове, то, можливо, десь чого я не знаю. Якщо мені потрібна якась інформація відносно статевого виховання дітей і статевого розвитку дітей, перш за все, я звертаюсь за літературою. І якщо мені десь щось незрозуміло, тоді я звертаюсь вже за більш такими поясненнями до лікарів» (мама хлопчика 12 років, Київ)

Уточнюючи, батьки зазначають про брак знань із психології, щоби налагодити контакт із дитиною, з медицини, щоб правильно та вірогідно дати відповідь на запитання та незнання якихось сучасних підліткових тенденцій, субкультур, що дозволило б ліпше зрозуміти дітей та бути зрозумілими для них, а також уникнути вічної проблеми батьків та дітей. До того ж батьки виявилися досить слабо поінформованими з приводу закладів, зокрема й медичних, де підліткам нададуть кваліфіковану допомогу. На думку батьків, якщо у дітей виникне потреба отримати кваліфіковану консультацію без залучення батьків, то вони зможуть це зробити:

- в школі (у шкільних психологів, лікарів);
- у поліклініці;
- у батьків (спочатку звернуться за порадою, а потім разом приймуть рішення про подальшу консультацію);
- в Інтернеті;
- в Центрах та Службах для молоді.¹⁰

Щоправда, у батьки мають сумніви що їхні діти звертатимуться до спеціальних закладів, найімовірніше, діти спочатку запитають поради в них чи друзів.

«Ну, больница, ну, больница, знаете, она ассоциируется больше с болезнями у детей, чем с консультациями (смеётся). Поэтому для детей младших, это школа. А старшие уже могут найти сами в Интернете, и могут посоветоваться со сверстниками, что с этим делать» (мама дітей віком 21 та 10 років)

Стосовно ж джерел, до яких звертаються батьки по додатку інформацію з питань психосексуального розвитку дітей, особливостей поведінки, медичних аспектах, найчастіше респонденти згадували такі: спеціалізована література, інтернет, консультації психологів, медичних та соціальних працівників. Загалом батьки досить схвально оцінили ідею підвищити свій рівень знань з цієї тематики та вдосконалити або набути навички спілкування зі своїми дітьми, особливо з підлітками. Серед найприйнятніших заходів для отримання додаткової інформації, батьки виділяють наступні (у низхідній послідовності):

- відвідування лекцій, тренінгів, спеціально підготованих для батьків у школі із залученням спеціалістів;
- отримання переліку сайтів із цієї тематики;
- отримання цієї інформації на батьківських зборах, куди б запрошували медичного працівника;
- ознайомлення зі зразками літератури на дану тематику;
- отримання брошури;
- перегляд фільмів;
- отримання інформації на робочому місці, однак їх частка незначна, тому що, на думку опитаних, це б відволікало від роботи;
- отримання інформації за стінами школи та спілкування зі спеціалістами, передусім, з медиками та психологами, «тет-а-тет».

Частина респондентів, хоч і не дуже чисельна, зазначила, що з різних причин не завжди зможе або захоче брати участь в таких заходах.

«Вот, честно говоря, мне так вот свалить всё на медиков, вот пусть ведут урок такой и сами занимаются. Было б здорово» (мама дітей з різницею у віці, Сімферополь)

«З теперішнім рівнем рівнем життя, напевне, що не пішов би нікуди. Тому що треба дитину взути, одягнути і нагодувати ще, і ще дати знання якесь» (батько дітей з різницею у віці, Вінниця)

«Зараз я думаю, як би на кусок хліба заробити. Буду думати ще про статеві стосунки, де цю інформацію добути» (батько дітей з різницею у віці, Вінниця)

---

¹⁰ Батьки вказують доволі абстрактну назву „Центри”, „Служби”, найвірогідніше не знаючи повної назви конкретних установ.

«Ну, получить специализированную брошюру. Это, да, ненавязчиво и доступно, допустим, для подросткового возраста. Эту брошюрку можно всегда с собой носить в портфеле, и дети задают вопросы, всегда можно объяснить доступно, вот. Так что было бы это ненавязчиво» (мама дітей 8 та 19 років, Київ)

ГІПОТЕЗИ, ЩО ПІДТВЕРДИЛИСЯ РЕЗУЛЬТАТАМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Гіпотеза про те, що у батьків розуміння статевого виховання власних дітей досить обмежене, повністю підтвердилася. Більше того, деякі батьки зазначали, що, перш за все, треба читати лекції батькам, що дасть можливість отримати знання з даної проблематики і уникнути дискомфорту при розмові з дітьми. Отримані відповідні знання та навички спілкування допоможуть їм більш відверто та компетентно спілкуватися зі своїми дітьми на дану тему.

Гіпотеза, що погляди батьків на проблему статевого виховання можуть відрізнятися залежно від рівня освіти, соціального статусу або наявного власного досвіду спілкування (позитивного або негативного) зі своїми батьками також підтвердилася; однак необхідно зупинитися на кожному пункті окремо. Що стосується рівня освіти, то не цей фактор був визначальним у поглядах батьків на статево виховання. Відповідаючи на запитання, щодо активної участі у вихованні дітей та готовності брати участь у додаткових освітніх заходах, батьки зазвичай відштовхувалися від матеріального статку сім'ї та досвіду спілкування із своїми батьками. Чимало респондентів шкодують, що з ними свого часу відверто не поговорили їхні батьки; ті ж респонденти, з якими були проведені такі бесіди, навпаки, вдячні за це та більш впевнено розмовляють із своїми дітьми.

ГІПОТЕЗИ, ЩО НЕ ПІДТВЕРДИЛИСЯ РЕЗУЛЬТАТАМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Непідтвердженими гіпотезами виявилися такі:

- батьки не вважають цю тему проблемною;
- батьки виступатимуть проти запровадження статевого виховання у шкільну програму та позашкільні заняття.

Щодо першої гіпотези, батьки, навпаки, з цікавістю реагували на це запитання, зазначаючи про зниження загальної (в тому числі статевої) культури у дітей, підлітків. Основною причиною цього вони вважають телебачення, інтернет, а точніше відсутність хоч якоїсь цензури. При цьому більшість опитаних вважає, що виховання, основні цінності закладаються в сім'ї. Такі висновки можна пояснити наступним: батьки не завжди можуть контролювати поведінку дітей, тому до основного виховання з боку батьків повинні долучатися й інші інститути, які можуть впливати на цей процес, а саме: телебачення, інтернет, школа. Таким чином, ми підійшли до другої непідтвердженої гіпотези, а саме,

що батьки виступатимуть проти введення предметів статевого виховання у школі. Варто зазначити, що дану гіпотезу не можна вважати категорично непідтвердженою, адже були й такі респонденти, що дійсно виступали проти такого кроку, аргументуючи це тим, що школа має надавати знання іншого характеру. Загалом же батьки досить добре сприйняли вірогідність введення таких предметів. Проте, зазначали, це не має бути в обов'язковому порядку, радше у формі факультативів, без оцінювання та контролю, однак на території школи – більша вірогідність відвідування, та важливим є проведення таких заходів із залученням спеціалістів у даній галузі, але не вчителями, бо до них у дітей вже є певне ставлення, що може заважати сприймати інформацію стосовно статевого виховання.

ГІПОТЕЗИ, ЩО ЧАСТКОВО ПІДТВЕРДИЛИСЯ РЕЗУЛЬТАТАМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Гіпотеза, що батьки не беруть активної участі у статевого вихованні своїх дітей через брак знань або через дискомфорт не може бути визначена категорично і є підтверджена результатами опитування частково. Так, значна частина опитаних батьків дійсно не розмовляє на дану тему із своїми дітьми: або через вік дитини (вважають ще маленькою), або через скутість, сором'язливість перед дітьми, або через відсутність належної інформації та брак навичок. Близько третина опитаних відмітили, що цілеспрямовано та послідовно обговорюють з дітьми зазначені теми.

ВИСНОВКИ

1. Батьки усвідомлюють важливість і необхідність статевого виховання власних дітей.
2. Більшість опитаних вважає роль батьків та сім'ї провідною в наданні знань із питань статевого розвитку. Проте тільки третина респондентів цілеспрямовано приділяє увагу такому вихованню й обговорює ці теми зі своїми дітьми.
3. В уявленні більшості опитаних батьків статеве виховання постає як «серйозна та відверта розмова», що має відбутися в певному (зазвичай, підлітковому) віці. Натомість, лише кілька респондентів вважає це послідовним та цілісним процесом, який варто починати від народження дитини.
4. Батьки, які мають дітей із великою різницею у віці, певні, що починати роз'яснювати питання статевої дитини потрібно якомога раніше. На відміну від батьків, які мають дітей лише молодшого віку.
5. Спеціальні навчання для батьків дадуть змогу поглибити знання з цієї проблематики, а найголовніше – набути відповідні навички спілкування, аби не відчувати дискомфорту при розмові з дітьми. Батьки виявляють бажання поповнювати свої знання в цій темі, адже не всі з опитаних вважають себе досить обізнаними. Навчання, організовані на базі школи, в якій вчать їхні діти, є найприйнятнішою формою для батьків.
6. Обізнаність батьків про наявність компоненту статевого виховання у шкільній програмі є досить низькою. Це може свідчити або про те, що ці предмети не є пріоритетними й рідше потрапляють у поле зору батьків, або про те, що ці теми неналежним чином розкривають під час уроків, або ж їм приділяють надто мало часу. Багато респондентів висловлювалися про необхідність запровадження таких уроків, навіть не підозрюючи, що вони вже існують.
7. Серед додаткових (факультативних) заходів більшість батьків називали лекції фахівців жіночих консультацій для дівчат. Форма подання батьків задовільняє, але обсяг інформації, на думку батьків, також мінімізований. Були й такі респонденти, що зазначали про повну відсутність надання такої інформації в школі, або навпаки, виявляли задоволення рівнем уваги до цієї теми в час поза уроками, але це, здебільшого, поодинокі висловлювання.
8. Жоден із респондентів не висловився категорично проти навчання на цю тему у школі. У ставленні батьків є певні відмінності щодо обов'язковості таких лекцій, їхнього формального характеру та оцінювання.
9. Головною вимогою, що її висувають батьки до проведення уроків і додаткового навчання на теми статевого розвитку й статевої стосунків – компетентність учителя або запрошеного фахівця. Інший важливий аспект – уроки мають відбуватися в цікавій формі, в атмосфері довіри та поваги.

10. Погляди батьків на проблему статевого виховання різняться залежно від рівня освіти та соціального статусу. Чинник матеріального статку сім'ї є визначальнішим у поглядах батьків на власну роль у процесі статевого виховання. Не такі забезпечені батьки приділяють менше уваги цим аспектам, і не надто схильні брати участь в освітніх заходах (переважно через брак часу). Очевидно, потрібні додаткові зусилля, аби забезпечити таких батьків необхідною інформацією. Також потрібно приділяти більше уваги дітям, які походять із таких сімей, аби убезпечити їх від потрапляння до груп ризику.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

1. Усвідомлення важливості своєї ролі та ролі родинного оточення в статевому вихованні дітей серед опитаних батьків є досить високим. Таку готовність батьків має бути підкріплено належно розробленими освітніми заходами, що допоможуть підвищити компетентність і спроможність батьків обговорювати теми статевого розвитку та статевої поведінки з дітьми, і, отже, стати не тільки першоджерелом інформації для своїх дітей із цих питань, а й на основі особистого діалогу передати найважливіші сімейні та загальнолюдські цінності, якими є сім'я, подружжя, любов і людське життя. Дуже важливо, щоби процес статевого виховання зважав на реалії життя, в яких перебувають діти та підлітки, а також на інформацію, з якою їм доводиться стикатися, але й водночас не обмежувався лише залякуванням та заборонами, аби вберегти їх від ризиків.

2. Батьківську громаду необхідно поінформувати про всі компоненти статевого виховання, що входять до обов'язкової та варіативної складової шкільної програми. Це допоможе запобігти упередженню або зняти протистояння між батьками та школою з цього приводу, якщо будуть такі випадки. Опитування засвідчило, що батьки частіше висловлюються за підтримку таких програм, ніж виступають проти, але водночас слабо обізнані, що саме робить школа в цьому напрямку. Якщо батьки знатимуть, що в рамках шкільної програми ці теми розкривають поступово й доволі обережно, а також - значно пізніше, ніж про різні аспекти сексуальності та сексуальної поведінки учні дізнаються з інших джерел (наприклад, тему репродуктивної системи чоловіка та жінки за програмою вивчають лише в 9 класі, що, на думку вчителів біології, вже запізно), імовірніше, що суперечки з батьками з приводу шкільних програм статевого виховання будуть зведені до мінімуму.

3. Освітні ініціативи для батьків доцільно проводити на базі шкіл, у яких навчаються їхні діти. Школа залишається провідною установою, яку готові відвідувати батьки, щоб одержати додаткові знання та навички щодо статевого виховання своїх дітей. Школа також має володіти інформацією про наявні альтернативні освітні послуги з цієї тематики, що їх надають інші організації на рівні громади (наприклад, центри соціальних служб для молоді, центри сім'ї, медичні установи, релігійні громади або громадські організації), і бути спроможною запропонувати батькам таку альтернативу відповідно до їхніх потреб або світоглядних переконань.

4. Доцільно забезпечити батьків чіткою інформацією про наявні заклади, що надають відповідні медичні, соціальні та психологічні послуги для підлітків. Насамперед, про медичні установи, на зразок «Дружніх клінік для молоді», які мають бути максимально доступними для самостійного звернення підлітків.

5. Зважаючи на те, що уявлення багатьох батьків про статеве виховання є дещо звуженим і зводиться до проведення «серйозної розмови» з дітьми по досягненню ними певного віку, під час просвітницької роботи з батьками доцільно наголошувати на безперервності всього виховного процесу, починаючи від народження дитини, а також про особливу роль раннього дитячого віку для засвоєння базових знань і формування цінностей про статевий розвиток та статеву поведінку.

6. В освітніх програмах та інформаційних матеріалах для батьків доцільно розкривати широкий спектр тем і надавати базову інформацію про статеву систему людини, особливості статевого розвитку й поведінки в різні вікові періоди, особливості психосексуального розвитку дитини, запобігання ризикованій поведінці дітей і підлітків, медичні аспекти та доступні медичні послуги. Бажано передбачити окремі теми або вправи, що мають допомогти батькам подолати психологічний дискомфорт і посилити комунікаційні навички для відвертого спілкування на теми статевої зрілості та інтимних стосунків зі своїми дітьми.

7. Особливу увагу батьків потрібно привернути до усвідомлення та запобігання ризикам, пов'язаним із посиленням впливу нових медіа та інтернету як джерела інформації про різноманітні аспекти сексуальності людини. Частина батьків, що взяли участь в опитуванні, висловили своє занепокоєння з цього приводу. Проте дуже часто самі діти значно випереджають своїх батьків у володінні комп'ютерними навичками та навичками користування інтернетом, тож без належної поінформованості батьки не зможуть забезпечити своїх дітей від сексуальних небезпек і зловживань, що можуть надходити з цих джерел.

8. Для організації просвітницької роботи з батьками можна використати форми та способи подання інформації, які вони відзначили як найприйнятніші, а саме: лекції, уроки або тренінги, спеціально підготовані для батьків у школі, де навчається дитина, із залученням фахівців (лікарів, психологів, соціальних працівників), зустрічі з медичним працівником під час батьківських зборів, спеціалізовані брошури, перелік сайтів із даної тематики, перелік або зразки літератури, перегляд навчального фільму.

9. Оскільки частина батьків, із різних причин та міркувань, не завжди зможе або захоче брати участь у таких заходах, доцільно підготувати друковані інформаційні матеріали, які можна поширювати під час батьківських зборів або через батьківські комітети.

10. Таким чином, лише спільні зусилля родинного виховання, участь батьків та збалансована шкільна програма мають дати найліпші результати та допомогти дітям і підліткам сформувати власну модель свідомої, відповідальної статевої поведінки. Виважена, а також вчасно надана інформація про статевий розвиток і сексуальні

взаємини допоможе дітям та підліткам не тільки уникнути таких проблем, як ранні й випадкові статеві зв'язки, рання вагітність, штучне переривання вагітності, порушення репродуктивного здоров'я, ВІЛ/СНІД, ЗПСШ, насильство або сексуальна експлуатація, а й, насамперед, побудувати здорові, гармонійні й щасливі взаємини в подальшому дорослому житті.

